

Miomir Gatalović je, u rubrici *Informacije*, donio detalje iz rada Međunarodne naučne konferencije *Prvi svetski rat i balkanski čvor*, koja je održana u Beogradu 6. i 7. decembra 2011, a koju su organizovali Institut za savremenu istoriju, Fakultet bezbednosti i Fond „Ruski svet“ iz Moskve. Naučna konferencija je bila posvećena političkim odnosima na Balkanu i u Evropi neposredno pred Prvi svjetski rat.

Kao i njegovi prethodnici, i ovaj broj časopisa *Istorija 20. veka*, donosi kvalitetne radove zanimljivog sadržaja, koji predstavljaju veliki doprinos naučnom auditorijumu, ali su i zanimljivo štivo za čitaoce koji se ne bave izučavanjem istorijske nauke.

*Marijana Todorović Bilić*

27. MART 1941 – 70 GODINA KASNIJE, zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2012, 236 str.

O događajima 25. i 27. marta 1941. u Kraljevini Jugoslaviji objavljen je veliki broj naučnih i publicističkih radova i memoara. Problem je, međutim, u oprečnom vrednovanju i ocenama ovih događaja koji su i danas vrlo aktuelni i izazivaju pažnju javnosti.

Institut za savremenu istoriju i Fond Kraljevski dvor organizovali su 22. marta 2011. u Belom dvoru u Beogradu međunarodnu naučnu konferenciju *27. mart 1941 – 70 godina kasnije* na kojoj je učestvovalo više domaćih i stranih naučnika. Zbornik radova pod istoimenim nazivom objavljen je godinu dana kasnije. Svoje priloge i rezultate istraživanja predstavilo je devet autora iz oblasti savremene istorije: prof. dr Momčilo Pavlović, *Datumi koji su opre-*

*delili sudbinu države i naroda – 25. i 27. mart 1941*, mr Dragan Tešić, *Ratni plan R-41 vojske Kraljevine Jugoslavije*, dr Kosta Nikolić, *Knez Pavle Karađorđević i martovski događaji 1941. u Jugoslaviji*, prof. dr Srđa Trifković, *Knez Pavle i diplomatija kao umetnost mogućeg – angloamerički doprinos činu od 27. marta 1941*, prof. dr Ljubodrag Dimić, *27. mart 1941. – sećanja, tumačenja, istraživanja i udžbenička literatura*, dr Čedomir Antić, *Mit 1941. godine*, dr Bojan B. Dimitrijević, *Predstavnici srpske vlade generala Nedića o 25. i 27. martu 1941*, dr Nikola Žutić, *27. mart 1941 – istoriografija i ideologije* i dr Mile Bjelajac, *25. i 27. mart i Aprilski rat 1941 – gde su koreni podeljenih pogleda?*

U svom tekstu dr M. Pavlović daje pregled obimne literature o martovskim događajima pri čemu izdvaja dela u kojima se pojavljuju oprečne ocene i sudovi. Takođe, analizira činjenice o potpisivanju Protokola o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu 25. marta, vojnom puču kojim je svrgnuta vlada i knez Pavle, manifestacijama i demonstracijama 27. marta. U obimnim fusnotama navodi zanimljive detalje iz rekonstrukcije događaja koji mogu da upotpune sliku o navedenim datumima. U drugom delu autor u kratkim crtama razmatra kontroverze o paktu i puču, odnosno iznosi uopšteno različite stavove i ocene o ovim događajima, koji od aprila 1941. do današnjeg dana opstaju u javnosti, ali i historiografiji.

Aspektom teškog spoljnopolitičkog položaja Kraljevine Jugoslavije bavi se K. Nikolić u svom istraživanju. On je istakao politiku neutralnosti kneza Pavla Karađorđevića i martovske događaje iz njegovog ugla i delovanja. Autor je pokušao da predstavi celovitu sliku diplomatskih razgovora i napetost situacije koja se sve više pogoršavala. Ista-

kao je značaj događaja 25. marta koji je ostao po strani i sva delikatna pitanja koja proizilaze iz ovog sudbonosnog datuma.

Još jednu sliku diplomatije daje prof. dr Srđa Trifković u svom istraživanju zasnovanom na britanskim izvorima i odgovarajućoj domaćoj i stranoj literaturi. Autor zaključuje da je puč 27. marta predstavljao čin da se Jugoslavija privoli na samožrtvovanje radi poboljšanja britanske strateške pozicije, ali ukazuje i da bi do toga došlo i da nije bilo britanskog uplitanja, jer nije postojalo istomišljeništvo o nacionalnim i državnim interesima među vodećim ljudima Srbije. U centru zbivanja nalazi se knez Pavle koji je pokušavao da spase Kraljevinu od rata, ali nije naišao na razumevanje Londona za svoj dogovor sa Hitlerom. Autor zaključuje da se Srbi ni 70 godina kasnije nisu oporavili od posledica događaja koji su se odigrali tog dana.

Interesantno i drugačije viđenje 27. marta 1941 daje Lj. Dimić, koji analizira naknadno tumačenje događaja 27. marta 1941. u udžbenicima istorije u bivšim jugoslovenskim zemljama. U godinama posle Drugog svetskog rata znanje o događajima od 27. marta 1941. nije bilo zasnovano na istraživanjima istoričara već na tumačenjima koja su bila odraz ideološkog mišljenja. Autor postavlja brojna i aktuelna pitanja vezana za događaje iz marta 1941, iznosi osnovne činjenice o tom činu i navodi brojne istraživačke uglove posmatranja. U drugoj celini bavi se postsocijalističkim udžbenicima istorije, koji daju nova tumačenja direktno vezana za slabljenje stare i snaženje političke legitimnosti nove vlasti. Put sazrevanja udžbeničke literature je dug a odgovornost pisca i dalje nije dovoljno shvaće-

na, jer se slika prošlosti menja pod uticajem revizije istorije koju nameće politika – zaključuje Lj. Dimić.

O korenima podeljenih pogleda temeljno izlaže M. Bjelajac osvrtnom na tumačenja u domaćoj historiografiji i medijskoj prezentaciji događaja 27. marta. Savremenici su često raspravljali o ovom činu, publikovani su tekstovi i dnevници, a istoričari su vodili debate oko držanja Jugoslavije. Autor ukazuje na različite poglede savremenika i učenika puča, kao i kasnijih svedočanstava. Ističe tri izvora interpretacije koja su veoma selektivna, a to su pre svega naučnici i javnost koji mešaju vrednosne poglede iz doba rata, kasniji socijalistički stereotipi i razumevanje tih događaja iz perspektive današnjeg stanja u Srbiji. Autor je pokušao da predstavi složenost situacije u kojoj se u tim trenucima našla Jugoslavija sa distance istoričara koji ne ističe svoje vrednosne sudove već govori na osnovu izvora koji su mu dostupni.

Zanimljiv pogled na 1941. godinu daje Č. Antić u pregledu teza koje smatra značajnim za istoriju srpskog naroda tokom 1941, a koje su često politički upotrebljavane i delom mitologizovane. Teme koje je autor istakao jesu: Ratom prekinut uspešan razvoj Kraljevine Jugoslavije; Puč: komunistički ili britanski; Alternativna istorija: „Velika Jugoslavija“ u Trojnom paktu; Aprilski rat: „povest truleži i izdaje“; Alternativna istorija: Aprilski rat i zakašnjenje operacije Barbarosa; Dva pokreta otpora: veličina, autentičnost, uspeh; Međuнародno pravo ili kolaboracija: Slučaj armijskog generala Milana Nedića; Strategija i tumačenje: ustanak u Srbiji maj – novembar 1941. Odnos brojki. To jeste, kao što i sam autor ističe, „površan“ pregled, ali i podvlačenje kontro-

verznih tema koje su česte u historiografiji i široj javnosti.

Doprinos razmatranju i drugačijem viđenju ove teme dao je i dr Bojan B. Dimitrijević, koji osvetljava srpsko viđenje 25. marta pod okupacijom, inače zapostavljeno u literaturi. Autor prikazuje detaljne stavove i kritička mišljenja predstavnika srpske Vlade generala Milana Nedića ne samo prema događajima 25. i 27. marta već i onim koji su prethodili ulasku Kraljevine u rat. Analizirani su tekstovi u listovima *Naša borba*, *Srpski narod*, *Novo vreme*, *Obnova* i drugim, koji su naročito kritikovali britansku ulogu u događajima koji su odveli Jugoslaviju u rat i slom. Autor zaključuje da ne treba razmišljati o ispravnosti ili pogrešnosti 25. ili 27. marta, već da te događaje treba objasniti uzročno-posledičnim mehanizmima, realnim interesima Velike Britanije i Nemačke.

U zborniku je dato prostora i izložbi koja je organizovana povodom obeležavanja 70 godina od 27. marta 1941. Zbornik je ilustrovan brojnim fotografijama važnih političkih ličnosti i događaja, kao i dokumentima koji oslikavaju vreme koje se obeležava.

Čedomir Antić je na kraju skupa u sumirajućem pregledu analizirao spolj-nopolitički položaj Jugoslavije i prilike u državi koje su prethodile martu 1941, kao i same događaje 25. i 27. marta i njihove posledice.

Na kraju zbornika javnosti je prvi put predstavljen *Dnevnik* pukovnika Miodraga K. Rakića, ađutanta kralja Petra II Karađorđevića, koji se čuva u arhivi Kraljevskog dvora u Beogradu. Autor precizno rekonstruiše pravac izvlačenja kralja Petra II sa užom pratnjom iz zemlje, ali što je važnije od toga pedantno beleži svaki susret kralja sa predstavnicima vlade, stranih ambasada

i drugim zvaničnicima, njegovo raspoloženje i svakodnevicu izbeglištva. Ađutant Rakić je boravio u dvoru od 28. marta do 6. aprila, a od 6. aprila se povlačio sa kraljem iz Beograda i zemlje.

Zbornik *27. mart 1941 – 70 godina kasnije* poslužiće kao značajan podsetnik ljudima od struke, ali i ostalima da savesno pristupaju važnim datumima iz srpske istorije bez ideoloških predubeđenja. Stručnjaci koji su bavili temom 27. marta 1941. pokušali su da razložno i odgovorno progovore o vremenu, da otkriju skriveno, protumače nepoznato i razotkriju mitove vezane za 1941. godinu. Analizirajući činjenice, postavljajući pitanja, ističući neke segmente tumačenja, oprečne ocene i vrednosne sudove, sa distancom koju bi svaki istoričar trebalo da poseduje – autori su predočili sliku martovskih događaja 1941. utemeljenu na izvorima i preispitanjoj literaturi. Budući da zbornik predstavlja i presek dosadašnjih istraživanja, kao i sagledavanje martovskih događaja iz različitih uglova, biće koristan ne samo naučnoj već i široj čitalačkoj publici zainteresovanoj za burne događaje 25. i 27. marta 1941. u Jugoslaviji.

*Božica Slavković*

Bora Dragašević, STOPAMA PRE-DAKA – AUTOBIOGRAFIJA, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2012, 746 str.

Drugi svetski rat je bio sukob planetarnih razmera, najveći u istoriji čovečanstva, konflikt u kome su se sukobljavale stotine divizija, uništavana ogromna područja i korišćena najsavremenija oružja. Pored te globalne dimenzije